

Capítol vuitè

ACOMPANYAR, DISCERNIR I INTEGRAR LA FRAGILITAT

291. Els Pares sinodals han expressat que, encara que l'Església entén que tota ruptura del vincle matrimonial «va contra la voluntat de Déu, també és conscient de la fragilitat de molts dels seus fills».311 Il·luminada per la mirada de Jesucrist, «mira amb amor els qui participen en la seva vida de manera incompleta, reconeixent que la gràcia de Déu també obra en les seves vides, donant-los el coratge per fer el bé, per fer-se càrrec amb amor l'un de l'altre i estar al servei de la comunitat en la qual viuen i treballen».312 D'altra banda, aquesta actitud es veu enfortida en el context d'un Any Jubilar dedicat a la misericòrdia. Encara que sempre proposa la perfecció i convida a una resposta més plena a Déu, «l'Església ha d'acompanyar amb atenció i cura als seus fills més fràgils, marcats per l'amor ferit i extraviat, donant-los de nou confiança i esperança, com la llum del far d'un port o d'una torxa portada al mig de la gent per il·luminar els qui han perdut el rumb o es troben enmig de la tempesta».313 No oblidem que, sovint, la tasca de l'Església s'assembla a la d'un hospital de campanya.

292. El matrimoni cristià, reflex de la unió entre Crist i la seva Església, es realitza plenament en la unió entre un home i una dona, que es donen recíprocament en un amor exclusiu i en lliure fidelitat, es pertanyen fins a la mort i s'obren a la comunicació de la vida, consagrats pel sagrament que els confereix la gràcia per constituir-se en església domèstica i en ferment de vida nova per a la societat. Altres formes d'unió contradiuen radicalment aquest ideal, però algunes ho fan almenys de manera parcial i anàleg. Els Pares sinodals han expressat que l'Església no deixa de valorar els elements constructius en aquelles situacions que encara no corresponen o ja no corresponen al seu ensenyament sobre el matrimoni.314

La gradualitat en la pastoral

293. Els Pares també han posat la mirada en la situació particular d'un matrimoni només civil o, salvades les distàncies, fins i tot d'una mera convivència en la qual, «quan la unió arriba a una estabilitat notable mitjançant un vincle públic, està connotada

d'afecte profund, de responsabilitat pels fills, de capacitat de superar les proves, pot ser vista com una ocasió d'acompanyament en l'evolució cap al sagrament del matrimoni».315 D'altra banda, és preocupant que molts joves avui desconfiïn del matrimoni i convisquin, postergant indefinidament el compromís conjugal, mentre altres posen fi al compromís assumit i immediatament n'instauren un de nou. Ells, «que formen part de l'Església, necessiten una atenció pastoral misericordiosa i encoratjadora».316 Perquè als pastors competeix no sols la promoció del matrimoni cristià, sinó també «el discerniment pastoral de les situacions de tantes persones que ja no viuen aquesta realitat», per «entrar en diàleg pastoral amb elles a fi de posar en relleu els elements de la seva vida que puguin portar a una major obertura a l'Evangeli del matrimoni en la seva plenitud».317 En el discerniment pastoral convé «identificar elements que afavoreixin l'evangelització i el creixement humà i espiritual».318

294. «L'elecció del matrimoni civil o, en altres casos, de la simple convivència, sovint no està motivada per prejudicis o resistències a la unió sacramental, sinó per situacions culturals o contingents».319 En aquestes situacions podran ser valorats aquells signes d'amor que d'alguna manera reflecteixen l'amor de Déu.320 Sabem que «creix contínuament el nombre dels qui després d'haver viscut junts durant molt de temps demanen la celebració del matrimoni en l'Església. La simple convivència sovint es tria a causa de la mentalitat general contrària a les institucions i als compromisos definitius, però també perquè s'espera adquirir una major seguretat existencial (treball i salari fix). En altres països, finalment, les unions de fet són molt nombroses, no sols pel rebuig dels valors de la família i del matrimoni, sinó sobretot pel fet que casar-se es considera un luxe, per les condicions socials, de manera que la misèria material impulsa a viure unions de fet».321 Però «cal afrontar totes aquestes situacions de manera constructiva, tractant de transformar-les en oportunitat de camí cap a la plenitud del matrimoni i de la família a la llum de l'Evangeli. Es tracta d'acollir-les i acompanyar-les amb paciència i delicadesa».322 És el que va fer Jesús amb la samaritana (*Jn 4,1-26*): va dirigir una paraula al seu desig d'amor veritable, per alliberar-la de tot el que enfosquia la seva vida i conduir-la a l'alegria plena de l'Evangeli.

295. En aquesta línia, sant Joan Pau II proposava l'anomenada «lleï de la gradualitat» amb la consciència que l'ésser humà «coneix, estima i realitza el bé moral segons diverses etapes de creixement».323 No és una «gradualitat de la lleï», sinó una gradualitat en l'exercici prudencial dels actes lliures en subjectes que no estan en

condicions de comprendre, de valorar o de practicar plenament les exigències objectives de la llei. Perquè la llei és també do de Déu que indica el camí, do per a tots sense excepció que es pot viure amb la força de la gràcia, tot i que cada ésser humà «avança gradualment amb la progressiva integració dels dons de Déu i de les exigències del seu amor definitiu i absolut en tota la vida personal i social».324

El discerniment de les situacions anomenades «irregulars»³²⁵

296. El Sínode s'ha referit a diferents situacions de fragilitat o d'imperfecció. Referent a això, vull recordar aquí una cosa que he volgut plantejar amb claredat a tota l'Església perquè no equivoquem el camí: «Dues lògiques recorren tota la història de l'Església: marginar i reintegrar [...]. El camí de l'Església, des el concili de Jerusalem en endavant, és sempre el camí de Jesús, el de la misericòrdia i de la integració [...]. El camí de l'Església és el de no condemnar ningú per sempre i difondre la misericòrdia de Déu a totes les persones que la demanen amb cor sincer [...]. Perquè la caritat veritable sempre és immerescuda, incondicional i gratuïta».326 Per tant, «cal evitar els judicis que no tenen en compte la complexitat de les diverses situacions, i cal estar atents a la manera en què les persones viuen i pateixen a causa de la seva condició».327

297. Es tracta d'integrar tothom, s'ha d'ajudar cadascú a trobar la seva pròpia manera de participar en la comunitat eclesial, perquè se senti objecte d'una misericòrdia «immerescuda, incondicional i gratuïta». Ningú no pot ser condemnat per sempre, perquè aquesta no és la lògica de l'Evangeli. No em refereixo només als divorciats en nova unió sinó a tothom, en qualsevol situació en què es trobi. Òbviament, si algú té un pecat objectiu com si fos part de l'ideal cristià, o vol imposar alguna cosa diferent al que ensenya l'Església, no pot pretendre donar catequesi o predicar, i en aquest sentit hi ha alguna cosa que el separa de la comunitat (cf. *Mt* 18,17). Necessita tornar a escoltar l'anunci de l'Evangeli i la invitació a la conversió. Però fins i tot i per a aquesta persona pot haver alguna manera de participar en la vida de la comunitat, en tasques socials, en reunions de pregària o de la manera que suggereixi la seva pròpia iniciativa, juntament amb el discerniment del pastor. Quant al mode de tractar les diverses situacions anomenades «irregulars», els Pares sinodals van aconseguir un consens general, que sostinc: «Respecte a un enfocament pastoral dirigit a les persones que han contret matrimoni civil, que són divorciats i tornats a casar, o que simplement conviuen, és

competència de l'Església revelar-los la divina pedagogia de la gràcia en les seves vides i ajudar-los a assolir la plenitud del disseny que Déu té per a ells»,³²⁸ sempre possible amb la força de l'Esperit Sant.

298. Els divorciats que viuen una nova unió, per exemple, poden trobar-se en situacions molt diferents, que no han de ser catalogades o tancades en afirmacions massa rígides sense deixar lloc a un adequat discerniment personal i pastoral. Hi ha el cas d'una segona unió consolidada en el temps, amb nous fills, amb provada fidelitat, entrega generosa, compromís cristià, coneixement de la irregularitat de la seva situació i gran dificultat per tornar enrere sense sentir en consciència que cau en noves culpes. L'Església reconeix situacions en què «quan l'home i la dona, per motius seriosos, - com, per exemple, l'educació dels fills- no poden complir l'obligació de la separació».³²⁹ També hi ha el cas dels qui han fet grans esforços per salvar el primer matrimoni i van patir un abandonament injust, o el dels «qui han contret una segona unió en vista a l'educació dels fills, i de vegades estan subjectivament segurs en consciència que el precedent matrimoni, irreparablement destruït, no havia estat mai vàlid».³³⁰ Però una altra cosa és una unió que ve d'un recent divorci, amb totes les conseqüències de sofriment i de confusió que afecten els fills i famílies senceres, o la situació d'algú que reiteradament ha fallat als seus compromisos familiars. Ha de quedar clar que aquest no és l'ideal que l'Evangeli proposa per al matrimoni i la família. Els Pares sinodals han expressat que el discerniment dels pastors sempre s'ha de fer «distingint adequadament»,³³¹ amb una mirada que «discerneixi bé les situacions».³³² Sabem que no hi ha «receptes senzilles».³³³

299. Acullo les consideracions de molts pares sinodals, els quals van voler expressar que «els batejats que s'han divorciat i tornat a casar civilment han de ser més integrats en les comunitats cristianes en els diversos modes possibles, evitant tota ocasió d'escàndol. La lògica de la integració és la clau del seu acompanyament pastoral, perquè no sols sàpiguen que pertanyen al Cos de Crist que és l'Església, sinó que en puguin tenir una joiosa i fecunda experiència. Són batejats, són germans i germanes, l'Esperit Sant vessa en ells dons i carismes per al bé de tots. La seva participació pot expressar-se en diversos serveis eclesials: convé per això discernir quines de les diverses formes d'exclusió actualment practicades en àmbit litúrgic, pastoral, educatiu i institucional poden ser superades. Ells no sols no han de sentir-se excomunicats, sinó que poden viure i madurar com a membres vius de l'Església,

sentint-la com una mare que els acull sempre, té cura d'ells amb afecte i els encoratja en el camí de la vida i de l'Evangelí. Aquesta integració és necessària igualment per a la cura i l'educació cristiana dels seus fills, que han de ser considerats els més importants».334

300. Si es té en compte la innombrable diversitat de situacions concretes, com les que hem esmentat abans, es pot comprendre que no s'havia d'esperar del Sínode o d'aquesta Exhortació una nova normativa general de tipus canònic, aplicable a tots els casos. Només cal un nou encoratjament a un responsable discerniment personal i pastoral dels casos particulars, que hauria de reconèixer que, ja que «el grau de responsabilitat no és igual en tots els casos»,335 les conseqüències o efectes d'una norma no necessàriament han de ser sempre les mateixes.336 Els preveres tenen la tasca d'«acompanyar les persones interessades pel camí del discerniment segons l'ensenyament de l'Església i les orientacions del bisbe. En aquest procés serà útil fer un examen de consciència, a través de moments de reflexió i de penediment. Els divorciats tornats a casar haurien de preguntar-se com s'han comportat envers els fills quan la unió conjugal entrà en crisi; si hi va haver intents de reconciliació; com és la situació del parçoner abandonat; quines conseqüències té la nova relació sobre la resta de la família i la comunitat dels fidels; quin exemple ofereix als joves que s'han de preparar al matrimoni. Una sincera reflexió pot enfortir la confiança en la misericòrdia de Déu que no és negada a ningú».337 Es tracta d'un itinerari d'acompanyament i de discerniment que «orienta aquests fidels a la presa de consciència de la seva situació davant de Déu. El col·loqui amb el sacerdot, en fur intern, concorre a la formació d'un judici correcte sobre allò que obstaculitza la possibilitat d'una més plena participació a la vida de l'Església i sobre els passos que poden afavorir-la i fer-la créixer. Atès que en la mateixa llei no hi gradualitat (cf. *Familiaris consortio*, 34), aquest discerniment no podrà mai prescindir de les exigències de veritat i de caritat de l'Evangelí proposades per l'Església. Perquè això tingui lloc, s'han de garantir les necessàries condicions d'humilitat, reserva, amor a l'Església i al seu ensenyament, en la recerca sincera de la voluntat de Déu i en el desig d'arribar a una resposta més perfecta a aquesta».338 Aquestes actituds són fonamentals per evitar el greu risc de missatges equivocats, com la idea que algun sacerdot pot concedir ràpidament «excepcions», o que hi ha persones que poden obtenir privilegis sacramentals a canvi de favors. Quan es troba una persona responsable i discreta, que no pretén posar els seus desitjos per sobre del bé comú de

l'Església, amb un pastor que sap reconèixer la serietat de l'assumpte que té entre mans, s'evita el risc que un determinat discerniment dugui a pensar que l'Església sosté una doble moral.

Les circumstàncies atenuants en el discerniment pastoral

301. Per entendre de manera adequada per què és possible i necessari un discerniment especial en algunes situacions anomenades «irregulars», hi ha una qüestió que s'ha de tenir en compte sempre, de manera que mai no es pensi que es pretenen disminuir les exigències de l'Evangeli. L'Església posseeix una sòlida reflexió sobre els condicionaments i les circumstàncies atenuants. Per això, ja no és possible dir que tots els qui es troben en alguna situació anomenada «irregular» viuen en una situació de pecat mortal, privats de la gràcia santificant. Els límits no depenen només d'un eventual desconeixement de la norma. Un subjecte, fins i tot coneixent bé la norma, pot tenir una gran dificultat per comprendre «els valors inherents a la norma»³³⁹ o pot estar en condicions concretes que no li permeten d'obrar de manera diferent i de prendre altres decisions sense una nova culpa. Com bé van expressar els Pares sinodals, «pot haver-hi factors que limiten la capacitat de decisió».³⁴⁰ Ja sant Tomàs d'Aquino reconeixia que algú pot tenir la gràcia i la caritat, però no poder exercitar bé alguna de les virtuts,³⁴¹ de manera que encara que posseeixi totes les virtuts morals infuses, no manifesta amb claredat l'existència d'alguna d'elles, perquè l'obrar exterior d'aquesta virtut troba dificultat: «Es diu que alguns sants no tenen algunes virtuts, ateses les dificultats que experimenten en els seus actes, encara que tinguin els hàbits de totes les virtuts».³⁴²

302. Pel que fa a aquests condicionaments, el *Catecisme de l'Església Catòlica* s'expressa d'una manera contundent: «La imputabilitat i la responsabilitat d'una acció poden quedar disminuïdes i fins i tot suprimides per la ignorància, la inadvertència, la violència, la por, els hàbits, els afectes desordenats i altres factors psíquics o socials».³⁴³ En un altre paràgraf es refereix novament a circumstàncies que atenuen la responsabilitat moral, i esmenta, amb gran amplitud, «la immaduresa afectiva, la força dels hàbits contrets, l'estat d'angoixa o altres factors psíquics o socials».³⁴⁴ Per aquesta raó, un judici negatiu sobre una situació objectiva no implica un judici sobre la imputabilitat o la culpabilitat de la persona involucrada.³⁴⁵ En el context d'aquestes conviccions, considero molt adequat el que van voler sostenir molts pares sinodals: «En

determinades circumstàncies, les persones troben grans dificultats per actuar de manera diversa. [...] El discerniment pastoral, tot i tenir en compte la consciència rectament formada de les persones, s'ha de fer càrrec d'aquestes situacions. Tampoc les conseqüències dels actes realitzats no són necessàriament les mateixes en tots els casos».346

303. A partir del reconeixement del pes dels condicionaments concrets, podem afegir que la consciència de les persones ha de ser millor incorporada a la praxi de l'Església en algunes situacions que no realitzen objectivament la nostra concepció del matrimoni. Certament, que cal encoratjar la maduració d'una consciència il·luminada, formada i acompanyada pel discerniment responsable i seriós del pastor, i proposar una confiança cada vegada més gran en la gràcia. Però aquesta consciència pot reconèixer no sols que una situació no respon objectivament a la proposta general de l'Evangelí; també pot reconèixer amb sinceritat i honestat allò que, per ara, és la resposta generosa que es pot oferir a Déu, i descobrir amb certa seguretat moral que aquesta és la donació que Déu mateix està reclamant enmig de la complexitat concreta dels límits, tot i que encara no sigui plenament l'ideal objectiu. De totes maneres, recordem que aquest discerniment és dinàmic i ha de romandre sempre obert a noves etapes de creixement i a noves decisions que permetin realitzar l'ideal de manera més plena.

Normes i discerniment

304. És mesquí aturar-se només a considerar si l'obrar d'una persona respon o no a una llei o norma general, perquè això no basta per discernir i assegurar una plena fidelitat a Déu en l'existència concreta d'un ésser humà. Prego encaridament que recordem sempre allò que ensenya sant Tomàs d'Aquino, i que aprenguem a incorporar-lo al discerniment pastoral: «Encara que en els principis generals hi hagi una certa necessitat, com més es baixa a les coses particulars, més indeterminació hi ha. [...] En l'àmbit de l'acció, la veritat o la rectitud pràctica no són el mateix en totes les aplicacions particulars, sinó només en els principis generals; i en aquells per als quals la rectitud és idèntica en les pròpies accions, aquesta no és igualment coneguda per tots. [...] Com més es descendeix al particular, tant més augmenta la indeterminació».347 És veritat que les normes generals presenten un bé que mai no s'ha de desatendre ni descuidar, però en la seva formulació no poden abastar absolutament totes les situacions

particulars. Alhora, cal dir que, precisament per aquesta raó, allò que forma part d'un discerniment pràctic davant d'una situació particular no pot ser elevat a la categoria d'una norma. Això no solament donaria lloc a una casuística insuportable, sinó que posaria en risc els valors que s'han de preservar amb especial cura.³⁴⁸

305. Per això, un pastor no pot sentir-se satisfet només aplicant lleis morals als qui viuen en situacions «irregulars», com si fossin pedres que es llancen sobre la vida de les persones. És el cas dels cors tancats, que solen amagar-se fins i tot darrere dels ensenyaments de l'Església «per seure a la càtedra de Moisès i jutjar, de vegades amb superioritat i superficialitat, els casos difícils i les famílies ferides».³⁴⁹ En aquesta mateixa línia es va expressar la Comissió Teològica Internacional: «La llei natural no hauria de ser presentada com un conjunt ja constituït de regles que s'imposen a priori al subjecte moral, sinó que és més aviat una font d'inspiració objectiva per al seu procés, eminentment personal, de presa de decisió».³⁵⁰ A causa dels condicionaments o factors atenuants, és possible que, enmig d'una situació objectiva de pecat –que no sigui subjectivament culpable o que no ho sigui de manera plena– es pugui viure en gràcia de Déu, es pugui estimar, i també es pugui créixer en la vida de la gràcia i la caritat, rebent per això l'ajuda de l'Església.³⁵¹ El discerniment ha d'ajudar a trobar els possibles camins de resposta a Déu i de creixement enmig dels límits. Creient que tot és blanc o negre, a vegades tanquem el camí de la gràcia i del creixement, i descoratgem camins de santificació que donen glòria a Déu. Recordem que «un petit pas, enmig de grans límits humans, pot ser més agradable a Déu que la vida exteriorment correcta del qui transcorre els seus dies sense afrontar importants dificultats».³⁵² La pastoral concreta dels ministres i de les comunitats no pot deixar d'incorporar aquesta realitat.

306. En qualsevol circumstància, davant dels qui tenen dificultats per viure plenament la llei divina, ha de ressonar la invitació a recórrer la *via caritatis*. La caritat fraterna és la primera llei dels cristians (cf. *Jn* 15,12; *Ga* 5,14). No oblidem la promesa de les Escripures: «Manteniu un amor intens entre vosaltres, perquè l'amor cobreix multitud de pecats» (*1Pe* 4,8); «Expia els pecats amb almoines, i els teus delictes socorrent els pobres» (*Dn* 4,24). «L'aigua apaga el foc ardent i l'almoïna perdona els pecats» (*Sir* 3,30). És també el que ensenya sant Agustí: «Així com, en perill d'incendi, correríem a buscar aigua per apagar-lo, [...] de la mateixa manera, si de la nostra palla sorgís la flama del pecat, i per això ens pertorbem, quan se'ns ofereixi l'ocasió d'una

obra plena de misericòrdia, alegrem-nos-en com si fos una font que se'ns ofereix en la qual puguem sufocar l'incendi».353

La lògica de la misericòrdia pastoral

307. Per evitar qualsevol interpretació desviada, recordo que de cap manera l'Església no ha de renunciar a proposar l'ideal ple del matrimoni, el projecte de Déu en tota la seva grandesa: «Cal encoratjar als joves batejats a no dubtar davant la riquesa que el sagrament del matrimoni procura als seus projectes d'amor, amb la força de la suport que reben de la gràcia de Crist i de la possibilitat de participar plenament en la vida de l'Església».354 La tebior, qualsevol forma de relativisme, o un excessiu respecte a l'hora de proposar-ho, serien una manca de fidelitat a l'Evangeli i també una falta d'amor de l'Església envers els mateixos joves. Comprendre les situacions excepcionals mai no implica amagar la llum de l'ideal més ple ni proposar menys que el que Jesús ofereix a l'ésser humà. Avui, més important que una pastoral dels fracassos és l'esforç pastoral per consolidar els matrimonis i així prevenir les ruptures.

308. Però de la nostra consciència del pes de les circumstàncies atenuants – psicològiques, històriques i fins i tot biològiques– se segueix que, «sense disminuir el valor de l'ideal evangèlic, cal acompanyar amb misericòrdia i paciència les etapes possibles de creixement de les persones que es van construint dia a dia», donant lloc a «la misericòrdia del Senyor que ens estimula a fer el bé possible».355 Comprenc els qui prefereixen una pastoral més rígida que no doni lloc a cap confusió. Però crec sincerament que Jesucrist vol una Església atenta al bé que l'Esperit vessa al mig de la fragilitat: una Mare que, al mateix temps que expressa clarament el seu ensenyament objectiu, «no renuncia al bé possible, encara que corri el risc de tacar-se amb el fang del camí».356 Els pastors, que proposen als fidels l'ideal ple de l'Evangeli i la doctrina de l'Església, han d'ajudar també a assumir la lògica de la compassió amb els fràgils i a evitar persecucions o judicis massa durs o impacients. El mateix Evangeli ens reclama que no jutgem ni condemnem (cf. *Mt* 7,1; *Lc* 6,37). Jesús «espera que renunciem a buscar aquestes cobertures personals o comunitàries que ens permeten mantenir-nos a distància del nus de la tempestat humana, perquè acceptem de debò entrar en contacte amb l'existència concreta dels altres i coneguem la força de la tendresa. Quan ho fem, la vida sempre se'ns complica meravellosament».357

309. És providencial que aquestes reflexions es desenvolupen en el context d'un Any Jubilar dedicat a la misericòrdia, perquè també enfront de les més diverses situacions que afecten la família, «l'Església té la missió d'anunciar la misericòrdia de Déu, cor palpitant de l'Evangeli, que pel seu mitjà ha d'aconseguir la ment i el cor de cada persona. L'Esposa de Crist fa seu el comportament del Fill de Déu que surt a l'encontre de tots, sense excloure ningú».358 Sap bé que Jesús mateix es presenta com Pastor de cent ovelles, no de noranta-nou. Les estima totes. A partir d'aquesta consciència, es farà possible que «a tots, creients i llunyans, pugui arribar el bàlsam de la misericòrdia com a signe del Regne de Déu que està ja present enmig nostre».359

310. No podem oblidar que «la misericòrdia no és solament l'obrar del Pare, sinó que esdevé el criteri per saber qui són realment els seus veritables fills. Així doncs, som cridats a viure de misericòrdia, perquè a nosaltres en primer lloc se'ns ha aplicat misericòrdia».360 No és una proposta romàntica o una resposta feble davant l'amor de Déu, que sempre vol promoure les persones, ja que «la misericòrdia és la biga mestra que sosté la vida de l'Església. Tot en la seva acció pastoral hauria d'estar revestit per la tendresa amb la qual es dirigeix als creients; res en el seu anunci i en el seu testimoniatge cap al món pot no tenir misericòrdia».361 És veritat que de vegades «ens comportem com a controladors de la gràcia i no com a facilitadors. Però l'Església no és una duana, és la casa paterna on hi ha lloc per a cada un amb la seva vida al damunt».362

311. L'ensenyament de la teologia moral no hauria de deixar d'incorporar aquestes consideracions, perquè, si bé és veritat que cal tenir cura de la integritat de l'ensenyament moral de l'Església, sempre s'ha de posar especial interès a destacar i a encoratjar els valors més alts i centrals de l'Evangeli,363 particularment el primat de la caritat com a resposta a la iniciativa gratuïta de l'amor de Déu. A vegades ens costa molt donar lloc a la pastoral a l'amor incondicional de Déu.364 Posem tantes condicions a la misericòrdia que la buidem de sentit concret i de significació real, i aquesta és la pitjor manera d'aigualir l'Evangeli. És veritat, per exemple, que la misericòrdia no exclou la justícia i la veritat, però abans de res hem de dir que la misericòrdia és la plenitud de la justícia i la manifestació més lluminosa de la veritat de Déu. Per això, sempre convé considerar «inadequada qualsevol concepció teològica que en últim terme posi en dubte l'omnipotència de Déu i, especialment, la seva misericòrdia».365

312. Això ens proporciona un marc i un clima que ens impedeix desenvolupar una freda moral d'escriptori en parlar sobre els temes més delicats, i ens situa més aviat en el context d'un discerniment pastoral carregat d'amor misericordiós, que sempre s'inclina a comprendre, a perdonar, a acompanyar, a esperar, i sobretot a integrar. Aquesta és la lògica que ha de predominar en l'Església, per «fer l'experiència d'obrir el cor a tots els qui viuen en les més contradictòries perifèries existencials».366 Convido els fidels que estan vivint situacions complexes, a apropar-se amb confiança a conversar amb els seus pastors o amb laics que viuen lliurats al Senyor. No sempre hi trobaran una confirmació de les seves pròpies idees o desitjos, però segurament rebran una llum que els permeti comprendre millor el que els passa i podran descobrir un camí de maduració personal. I invito els pastors a escoltar amb afecte i serenitat, amb el desig sincer d'entrar al cor del drama de les persones i de comprendre el seu punt de vista, per ajudar-los a viure millor i a reconèixer el seu propi lloc en l'Església.